

drugi način u to vjerujemo. Evolucijske promjene spore su i lokalizirane, a izum alata i strojeva čovjeku je omogućio da dovodi do promjena kojima nema ravnih po nasilnosti, brzini i opsegu. Vjerojatno najozbiljnija prepreka koja koči evoluciju etike zemlje leži u činjenici da se naši obrazovni i ekonomski sustavi udaljavaju od duboke svjesnosti o zemljištu, umjesto da se toj svjesnosti približavaju. Leopold ističe potrebu da se za svako pitanje razmotri što je etički i estetički ispravno, kao i ekonomski svrsishodno. Ispravno je ono što teži očuvanju cjelovitosti, stabilnosti i ljepote bioetičke zajednice, a pogrešno sve ono što teži suprotnome. Evolucija etike zemlje podjednako je intelektualni kao i emocionalni proces. Zaštita prirode popločena je dobrim namjerama koje su se pokazale uzaludnima, možda čak i opasnim, jer su lišene kritičkog razumijevanja. Mehanizam djelovanja isti je kao i za svaku vrstu etike – društveno odobravanje za ispravna djela, društveno neodobravanje za pogrešna, zaključuje Leopold.

Izrazito živa personifikacija biljaka i životinja; iscrpno poznavanje svake od 375 vrsta koje obitavaju na 140 većih ili manjih staništa; ilustracije originalnim crtežima iz američkog izdanja koje potpisuje Charles W. Schwartz, a koji stranicama knjige daju posebnu živost i toplinu; svaki od četrdeset i jednog eseja koji funkcionira kao zasebna poruka čitatelju, kao lekcija u priručniku o konverzijskoj biologiji ili knjizi o lokalnoj zaštiti prirode – sve su to razlozi zašto se *Ljetopis Pješčanog Okruga* čita već desetljećima te nema razloga sumnjati da će se čitati i dalje, a sada i na hrvatskom jeziku.

Melita Vadlja

Goran Đurđević i Suzana Marjanić (ur.)
EKOFEMINIZAM. Između ženskih i zelenih studija
Durieux, Zagreb, 2020., 486 str.

Iz uredničkog pera Gorana Đurđevića i Suzane Marjanić, objavljen je 2020. godine prvi hrvatski zbornik na temu ekofeminizma u izdanju izdavačke kuće *Durieux*. U zborniku se nalazi sveukupno 40 antologijskih naslova iz područja društvenih i humanističkih znanosti te umjetnosti. Autori radova u zborniku problematiziraju ključne teze iz ekofeminističkog diskursa. U predgovoru urednici objašnjavaju ekofeminizam kao fenomen koji se javio u zapadnim zemljama u drugoj polovici 20. stoljeća i koji je, barem načelno, uspješno transferiran tijekom modernizacijskih i globalizacijskih procesa u 21. stoljeću na prostor jugoistočne Europe, a u tom kontekstu i na hrvatsko tlo, što se jasno očituje u implementaciji ekofeminističkih ideja kod brojnih, u zborniku taksativno navedenih, hrvatskih znanstvenica, znanstvenika i stručnjaka. Aktualnost i unikatnost ovoga zbornika očituje se u njegovoj interdisciplinarnosti koja poziva sve, a ponajviše mlade istraživače, na različita teorijska i mentalna tumačenja pročitano štiva te na aktivno sudjelovanje u daljnjem istraživanju ekofeminističkih tema. Zbornik je podijeljen na pet poglavlja: *Ekofem-izvori*, *Ekofem-regija – zeleni odjeci*, *Ekofem-regija – ekofem-književna i vizualna teorija*, *Ekofem-eseji i prikazi – ekofem-knjiga i Ekofem-poezija*. Na početku zbornika nalazi se predgovor i uvodnik, a na kraju popis zastupljenih autora i autorica te isječci iz recenzija.

U prvom poglavlju naslovljenom *Ekofem-izvori*, tri najznačajnije svjetske ekofeministkinje Susan Griffin, Carolyn

Merchant i Ariel Salleh, pišu o temeljnim izvoristima i polazištima u tumačenju ekofeminizma. Čitatelji se u ovom poglavlju mogu upoznati s globalnim kontekstom ekofeminističkih pogleda na prirodu i društvo, temeljnim odrednicama i aktualnim raspravama na svjetskoj ekofem pozornici. U prvom radu „Održivost i duša“, Susan Griffin piše o prirodnoj povezanosti i *utjelovljenosti* ljudi i prirode, tj. o njihovoj međusobnoj ovisnosti te o povijesnom utjecaju i ulozi znanosti u uništavanju prirode. Carolyn Merchant u idućem radu „Ekofeminizam i feministička teorija“, piše o temeljnim značajkama ekofeminizma u odnosu na druge feminističke teorije. Već spomenuta Susan Griffin, u još jednom svojem radu „Žene i priroda“, detaljno problematizira odnos roda, kao društvenog konstrukta, i prirode. Nastavno na tu tematiku, Ariel Salleh u svojem radu „Antropocen“, piše o antropogenoj percepciji života na zemlji kroz očiste brojnih autora iz područja feminističke filozofije, te o ulozi ekofeminizma u dekonstrukciji prirodne ljudske univerzalnosti. U drugom poglavlju naslovljenom *Ekofem-regija – zeleni odjeci*, tematizira se pitanje ekofeminizma na području jugoistočne Europe kroz primjere u dvanaest radova. Poglavlje započinje radom Branke Galić „Ekofeminizam – novi identitet žene“, u kojem piše o pretpostavkama utemeljenja ekofeminizma, povijesnom i društvenom razvoju feminizma, suodnosu ekofeminizma i dubinske ekologije te o suodnosu ekofeminizma i *divljine* kao mjesta različitosti i prirodnog otuđenja od ustaljene zapadnjačke kulture i *identiteta gospodara*. U idućem radu „Socijalna perspektiva ekofeminizma“, Ivanka Buzov piše o izvorima prirodne, rasne, klasne i

muške dominacije te povezuje žene i prirodu povlačeći poveznicu sa socijalnom ekologijom Murraya Bookchina. Zanimljivu analizu odnosa upravljanja između muškaraca i žena na primjeru globalnih ekoselâ, daje Martina Topić u svojem radu „Ekofeministička analiza vrijednosti i filozofija globalnih ekoselâ – jesu li žene sklonije kolektivizmu i antihijerarhiji nego muškarci“. Autorica zaključuje kako žene imaju istinsku poveznicu s održivim razvojem i zaštitom prirode te kako imaju tendenciju prema antihijerarhiji, kolektivizmu i većoj jednakosti nasuprot muškarcima. U idućem radu „Ekofeministički pragmatizam sestara osnivačica u sociologiji – izvor osnaživanja žena u akademiji i društvu“, Lejla Musić piše o utjecaju sociologinje Jane Addams na žensku Čikašku školu te na ekofeministički diskurs Charlotte P. Gilman i Caroline Bartlett Crane. Osim toga, autorica ističe i intelektualni značaj Jane Addams u nastanku kulturalnog ekofeminizma i kritičkog pragmatizma. O uključivanju prirode na prevladavajuću ekosocijalnu ljudsku potlačenost, promatrajući to kroz prizmu i kritičku analizu radova ekofeminističkih autorica koje se bave određenim fazama pokreta za zaštitu okoliša, piše Tara Kalaputi u svojem radu „Ljudi više od ljudskog svijeta – politička solidarnost protiv ekosocijalne opresije“. Jednu od zanimljivih analiza ekofeminističkog aktivizma nalazimo u slijedećem tekstu Sandre Iršević, „Publika portala *ekofeminizam* – najaktivnija na društvenim mrežama“, u kojem autorica razmatra okolnosti i mogućnosti razvoja ekofeminizma u Srbiji te zaključuje kako se on može implementirati u šire društvene sfere isključivo putem aktivizma na društvenim mrežama. Neda Radulović u

svojem prilogu „Asimetrija životinja i žena – ekofeministička perspektiva diskursa o placenti“, piše o viševrskom pristupu u etnologiji, antropologiji i šire u studijama kulture, s posebnim fokusom na veganski ekofeminizam / feminističko-vegetarijanske teorije s ciljem kritike intersekcija patrijarhata i specizma. U idućem tekstu, „Negativni učinci suvremenih prehrambenih trendova na pokret za prava životinja“, Diana Didulica analizira sve perspektive veganskog pokreta i prehrambenih navika modernog društva koje posljedično, poradi brojnih klasnih, ekoloških i rodnih dimenzija, imaju direktne implikacije na pokret za prava životinja. U radu Natalije Ive Stepanović, „Radikalna empatija – feminizam, ne jedenje mesa i aktivističke prakse“, možemo iščitati sažeti prikaz povijesti feminističkoga vegetarijanstva te uočiti međusobne poveznice vegetarijanstva i feminizma. U idućem tekstu, „Ekofeminizam o ‘etici’ medijski zataškane priče – utjecaj mesne i mliječne industrije na globalno zatopljenje“, Suzana Marjanić piše o *ekocidu* i *zoocidu* – utjecaju mesne i mliječne industrije na klimatske promjene u svijetu. U radu „Od feminizma do specizma – kolaboracija kritičke animalistike i ekofeminizma“, Mia Felic piše o kritičkoj animalistici te o društvenoj nejednakosti koja proizlazi iz brojnih oblika diskriminacije poput rasizma, specizma, antropocenzizma itd. U posljednjem radu ovoga poglavlja, „Pogled odozdo – ekofeminizam u obrazovanju i odgoju“, Goran Đurđević kritički analizira školski sustav u Hrvatskoj, piše o mogućim načinima implementacije ekofeminizma u hrvatski obrazovni i odgojni sustav te zaključno iznosi potencijalne prednosti istoga za hrvatsko društvo u budućnosti.

U trećem poglavlju, *Ekofem-regija – ekofem književna i vizualna teorija*, možemo iščitati ekokritike brojnih domaćih i stranih medijskih žanrova, od književnosti pa sve do filma. Tako primjerice Lada Čale Feldman u svojem radu „Bilje, raslinje, ne-umlje – Lutonjica Toporko i devet župančića u optici ekofeminističkog novorođenja“, analizira djelo Ivane Brlić Mažuranić dok se, primjerice, Sanja Kajinić upušta u analizu svjetskog djela Mobyja Dicka u svojem radu „Ekofeministički pristup iskorištavanju kitova u Melvilleovu Mobyjeju Dicku“. Na koncu poglavlja, izniman obol zborniku u kontekstu ekofeminističke vizualne teorije svojim radovima daju Marijeta Bradić, Dina Glavan i Petra Belc Krnjaić.

Četvrto poglavlje *Ekofem-eseji i prikazi – ekofem-knjiga*, započinje prikazom knjige *Watersheds in Marxist Ecofeminism* (2014) Pamele Odih. Autor prikaza, Andrija Golubović, interpretira sva iznesena razmišljanja o *rizičnosti društva* koje uključuje kapitalistički eksploatacijski sistem nad ženama te problem iskorištavanja vodnih resursa, a koje autorica sagledava iz očista ekofeminističke materijalističke perspektive. U idućem tekstu, „Prisjećanje na Betonski potok Shai Zakai – zašto nam treba i devetnaest godina nakon i o raspravi te interpretaciji univerzalnosti i ‘oslobođenja od patrijarhata’“, Leopold Rupnik piše o *Betonskom potoku* kao krajnje neophodnoj ekološkoj intervenciji i eminentnom ekofeminističkom doprinosu koji treba služiti kao model promišljanja o ekologiji te može poslužiti kao sjajan izvor za ekofeminističke umjetničke projekte. Nadalje, možemo spomenuti i rad Marijane Bijelić i Paule Čaćić „Estetski i ideološki aspekti lika vile u pripovijetkama Elina

Pelina“, u kojem autorice detaljno analiziraju tekstualne poruke sadržane u individualnoj i vizualnoj percepciji pojedinih likova u pripovijetkama. Od prikaza tu je potrebno spomenuti i prikaz Branislave Vičar o monografiji „Jožica Čeh Steger: Ekokritika i ekofeminizam“ („Jožica Čeh Steger: Ekokritika in literarne upodobitve narave“). U idućem eseju, „Identiteti feministkinje i aktivistkinje za prava životinja“, Snježana Klopotan prezentira pak međusobne poveznice feminističke teorije i pokreta za pravo životinja. Nastavno na tu tematiku, Jana Ažić u svojem eseju „Mudrost tijela, moć prirode – valorizacija utišanih autoriteta“, jasno progovara o patrijarhalnoj znanosti koja je fokusirana na bezgraničnu eksploataciju prirode te o ulozi ekofeminizma u borbi protiv iste. Nadalje, u zborniku se nalaze kraći tekstovi na određene teme poput rada „Ekofeminističko čitanje poezije Kamale Das“ autorice Mirele Ribičić.

U konačnici, zadnje poglavlje *Ekofem-poezija* donosi sliku umjetničkih radova i tekstova te prikazuje njihovo praktično stvaranje, jer to ekofeminizam i jest: stvaranje i promišljanje na teoretskoj, vizualnoj i kognitivnoj razini.

Zbornik predstavlja zbir raznovrsnih tekstova koji problematiziraju brojne znanstvene, prirodne, društvene, političke i književne perspektive modernog društvenog poretka koji se temelji na piramidalnoj hijerarhiji, patrijarhatu, specizmu i kapitalizmu. Zbornik je svojevrsan katalizator akademskih težnji za promjenama koji ukazuje na goruće društvene probleme vezane uz prava žena i životinja, ekologiju, klimatske promjene, eksploataciju prirodnih resursa i sl. Vrijednost Zbornika očituje se u činjenici kako se radi o prvom

zborniku na ovu temu na našim prostorima te, kao takav, predstavlja poticaj za daljnja istraživanja.

Ante Batistić

**„BIOETIKA, ODGOJ I
OBRAZOVANJE“ – tematski broj
Časopis „Jahr: europski časopis za
bioetiku“, 11(2), 2020.**

Prikaz posebnog tematskog broja časopisa „Jahr“ izdanog u prosincu 2020. godine govori o bioetičkim problemima koji su sagledani kroz perspektivu odgoja i obrazovanja. Većina je radova nastalo na temelju izlaganja održanih na znanstvenom simpoziju *Bioetika i izazovi suvremenog odgoja i obrazovanja*, koji se održao u okrilju međunarodne znanstvene i umjetničke konferencije *Suvremene teme u odgoju i obrazovanju – STOO*, održane od 15. do 17. studenoga 2019. na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u povodu stotinu godina postojanja Fakulteta. Napomenimo kako bioetika sadrži volju za boljitkom čovjeka, te disciplinarno raste, što je pokazao i ovaj simpozij.

Kako u „Uvodniku“ navode Tomislav Krznar i Silvia Rogošić: „Vjerujemo da smo time, kao autori i kao urednici, ostali dosljedni temeljnom određenju bioetike, a to je izgradnja postojećih, promišljenih i utemeljenih, konstrukcija znanja koje mogu postati temelj brige za život, brige za svakog pojedinca i brige za zajedničko životno okruženje“ (str. 380).

Prvi rad u ovom tematskom broju Željka Kaluđerovića, Orhana Jašića i Ane Maljević, naslovljen „Slojevitost zbiljnosti physi-